

Witczak, Włodzimierz

Kazimierz Kardaszewicz (1855-1945) : lekarz, żołnierz, bibliotekarz

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 37/2, 221-230

1992

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Włodzimierz Witczak
(Poznań)

Kazimierz Kardaszewicz (1855-1945)
lekarz, żołnierz, bibliotekarz

Kazimierz Kardaszewicz — lekarz, generał brygady Wojska Polskiego, bibliotekarz, bibliofil, pamiętnikarz — pozostaje po dziś dzień postacią prawie nieznaną. Przedstawienie kolei jego długiego życia wydaje się tym bardziej celowe, iż nie ograniczyło się ono tylko do medycyny wojskowej, lecz wniosło także znaczący wkład do polskiego bibliotekarstwa w okresie II Rzeczypospolitej. Ponadto istniejące biogramy Kardaszewicza w „Polskim Słowniku Biograficznym”, nie są wolne od merytorycznych nieścisłości¹.

Kazimierz Kardaszewicz urodził się 31 stycznia 1855 r. w Ostrogu na Wołyniu². Jego ojciec Stanisław (1826-1887) był od 1844 r. urzędnikiem tamtejszego Sądu Powiatowego, a w latach późniejszych sekretarzem Ksawerego Jodki, ostatniego pochodzącego z wyboru marszałka szlachty powiatu ostrońskiego³. Matką Kardaszewicza była Kamila z Dębskich. Pierwsze wzmianki o rodzinie Kardaszewiczów pochodzą z początków

1 Zob. m.in.: *Encyklopedia Wojskowa*, T. IV, Warszawa 1934, s. 55; St. Herbst: *Kardaszewicz Kazimierz (1855-1945), lekarz wojskowy, bibliotekarz*. „Polski Słownik Biograficzny”, T. XII, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966-1967, s. 42; I. Kaszubska: *Kardaszewicz Kazimierz*. (w:) *Słownik Pracowników Książki Polskiej*, Warszawa-Łódź 1972, s. 398; T. Kryśka-Karski, S. Żurkowski: *Generałowie Polski Niepodległej. Wydanie uzupełnione i poprawione*, Warszawa 1991, s. 108.

2 K. Kardaszewicz: *Kilka wspomnień z przeszłości*, Poznań 1929, s. 3.

3 St. Kardaszewicz: *Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. Materiały do historii Wołynia. Z przedmową Aleksandra Jabłonowskiego oraz życiorysem autora przez Henryka Mościckiego*. Kraków 1913, s. VII.

XVII wieku. „Rodzina ta, chociaż szlachecka, pozostawała stale w bardzo miernym stanie i oprócz żołnierki żadnych innych urzędów i zaszczytów w Rzeczypospolitej nie piastowała”⁴.

Swoje zainteresowania literackie i bibliofilskie kształtował już w domu rodzinnym, szczególnie za sprawą ojca, miłośnika historii i badacza dziejów Ostroga, autora monografii tego miasta. Od 1860 r. w domu Kardaszewiczów zamieszkała siostra matki, Tekla Dębska (ok. 1824-1886), z kręgu warszawskich „entuzjastek”, przyjaciółka Narcyzy Żmichowskiej⁵. Prowadziła ona nauczanie miejscowych dzieci w duchu patriotycznym. Nieco później zetknął się bezpośrednio z wypadkami Powstania Styczniowego. Tekla Dębska była łączniczką z władzami powstańczymi w Warszawie, a ojciec naczelnikiem Ostroga z ramienia Rządu Narodowego. Rodzinę Kardaszewiczów spotkały następnie represje: Dębska była więziona przez dwa lata w Ostrogu i w Dubnie, a Stanisław Kardaszewicz przesłuchiwany przez policję tylko z braku dowodów uniknął aresztowania⁶. Jako Polak otrzymał jednak w 1869 r. dymisję i utrzymywał się odtąd z praktyki adwokackiej⁷.

W 1865 r. dziesięcioletni Kazimierz rozpoczął naukę w progimnazjum w Ostrogu. Ogromną większość uczniów stanowili w nim Polacy, jednakże językiem wykładowym był rosyjski. Po ukończeniu czterech klas w Ostrogu, w 1870 r. przeniósł się do klasy piątej gimnazjum klasycznego w Żytomierzu. Tu także przeważali uczniowie Polacy. W czerwcu 1874 r. otrzymał świadectwo dojrzałości i w dwa miesiące później wstąpił „...na wydział lekarski Uniwersytetu w Moskwie, aby uniknąć bliższego Kijowa, gdzie zapędy rasyfikatorskie szalały w całej mocy”⁸. Uniwersytet moskiewski był miejscem studiów niemałej liczby Polaków. Przed Powstaniem Styczniowym pobierało tam nauki na wszystkich wydziałach około 800 polskich studentów. W latach następnych liczba ta znacznie zmalała, lecz i tak w 1874 r. studiowało ich około 150. Większość pochodziła z Litwy, Wołynia, Podola i Ukrainy. Podejmowali oni głównie studia medyczne⁹. Po kilku miesiącach Kardaszewicz został członkiem

4 K.Kardaszewicz: dz. cyt. s. 3.

5 Tamże, s. 4-5.

6 Tamże, s. 5-6.

7 S.Kardaszewicz: dz. cyt., s. VIII.

8 K.Kardaszewicz: dz. cyt., s. 10.

9 Tamże, s. 10-11. Zob. też: Z.Łukawski: *Ludność polska w Rosji 1863-1914*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 110-115 i 120-130.

tajnego samokształceniowego koła studentów-Polaków. Stowarzyszeniem tym kierował kończący wówczas studia medyczne Stanisław Czyrwiński z Litwy. Koło odbywało comiesięczne zebrania, posiadało także własną bibliotekę, złożoną ze stukilkudziesięciu tomów dzieł historycznych i literackich, przeważnie wydanych poza granicami Rosji i zabronionych przez carską cenzurę¹⁰.

Równocześnie z medycyną Kardaszewicz studiował dwa języki nowożytne — angielski i włoski. Był nieprzeciętnym poliglota, skoro opanował ponadto francuski, niemiecki, rosyjski, łacinę, grecki, sanskryt i (później) esperanto. W przyszłości, po służbie wojskowej na Dalekim Wschodzie, nieobecne mu będą chiński i japoński¹¹.

Dyplom lekarski uzyskał 15 czerwca 1879 r. Stypendium rządowe (od drugiego roku studiów otrzymywał corocznie 300 rubli) zobowiązywało go do sześcioletniej służby cywilnej lub wojskowej. Stypendystów cywilnych wysyłano zwykle do najodleglejszych gubernii Cesarstwa. Aby tego uniknąć, Kardaszewicz wybrał służbę wojskową i w sierpniu 1879 r. mianowany został młodszym lekarzem 47 ukraińskiego pułku piechoty, stacjonującego w Kamieńcu Podolskim. Służbę rozpoczął w listopadzie. Po roku pułk przeniesiono do Brailowa, a następnie do Winnicy¹².

W armii rosyjskiej służyło wielu lekarzy wojskowych narodowości polskiej. W złożonej z czterech pułków 12 dywizji było ich ośmiu. Wraz z Kardaszewiczem w 47 pułku piechoty pełnili służbę Marceli Sieradzki jako starszy lekarz, a jako młodszy — Konstanty Rybiński¹³. W pierwszych latach służby wojskowej zaprzyjaźnił się zapewne z Eugeniuszem Kondrackim, młodszym lekarzem białogrodzkiego pułku ułanów, skoro poświęcił mu dłuższy fragment swoich wspomnień. W nieopublikowanym życiorysie Kondrackiego napisał — „był to człowiek bardzo uczony, niezłomnego charakteru — ogólnie szanowany”¹⁴.

W 1884 r. wysłano Kardaszewicza, w grupie 56 lekarzy wojskowych z całej Rosji, na dwuletnie uzupełniające studia do Akademii Wojenno-

10 K.Kardaszewicz: dz. cyt., s. 11-12.

11 I.Kaszuńska: *Kazimierz Kardaszewicz — lekarz, bibliotekarz i bibliofil*. „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej”, 1964, T. XIII, s. 802 i 807.

12 K.Kardaszewicz: dz. cyt., s. 15-16.

13 Tamże, s. 17.

14 Tamże, s. 17-18; E. Stocki: *Kondracki Eugeniusz (1841-1902), lekarz*. „Polski Słownik Biograficzny”, T. XIII, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967-1968, s. 493.

Medycznej w Petersburgu. Specjalizował się tam w chorobach wewnętrznych i higienie. Ukończenie tych kursów otwierało drogę do wyższych stanowisk służbowych w armii, lecz spodziewany awans ominął Kardaszewicza, „...ponieważ Zarząd Główny (Wojskowo-Medyczny) w Petersburgu postanowił wyższych stanowisk lekarzom Polakom nie nadawać”¹⁵. Nota bene doktoraty tej uczelni „...nie cieszyły się uznaniem wśród lekarzy; lekarze kadrowi byli przydzielani na dwa lata do Akademii, żeby otrzymać stopień doktora medycyny, który otwierał im drogę do wspinania się po szczeblach drabiny służbowej”¹⁶.

Pomimo upływu sześcioletniego okresu obowiązkowej służby wojskowej Kardaszewicz nie rozstał się z mundurem. W końcu 1890 r. przeniesiono go na stanowisko lekarza parku artyleryjskiego w Winnicy. Służył tam do połowy 1895 r., dodatkowo prowadząc wówczas prywatną praktykę. Otrzymał nominację na starszego lekarza 1 pułku kozaków zabajkałskich, stacjonującego w Nikolsku Ussuryjskim (obecnie Ussuryjsk, około 80 km na północ od Władywostoku). Po kilkutygodniowej podróży morskiej z Odessy wokół Azji, 15 października 1895 r. Kardaszewicz dotarł do swojego nowego pułku i pozostał w nim do lipca 1899 r.¹⁷. Z racji obowiązków służbowych odbywał liczne podróże inspekcyjne po okolicznych terenach. Poczynione wówczas obserwacje i wrażenia przedstawił w obszernej pracy zamieszczonej w petersburskim „Wojenno-Medicinskim Żurnale” z sierpnia 1898 r.¹⁸.

Wiosną 1898 r. wraz ze swoim pułkiem wysłany został przez Władywostok do Portu Artura, a następnie do Talienwanu (obecnie Dalien) w Chinach. Napotkał tam m.in. trzech służących w wojsku rosyjskim lekarzy-Polaków: Mieczysława Orłowskiego, Leona Padlewskiego i Kazimierza Żukowskiego¹⁹.

Niespodziewanie dla siebie w lipcu 1899 r. Kardaszewicz otrzymał nominację na stanowisko naczelnego lekarza szpitala wojskowego w

15 K.Kardaszewicz: dz. cyt., s. 20.

16 W.Tomaszewicz: *Ze wspomnień lekarza*. Warszawa 1965, s. 170.

17 K.Kardaszewicz: dz. cyt., s. 25-26.

18 Tenże: *Selo Nikolskoe w Južno-Ussurijskom Kraju (Kratkie oczerki uslowij żizni miestnago naselenija)*. „Wojenno-Medicinskij Żurnal”, 1898, R. LXXVI, s. 1260-1317.

19 Tenże: *Kilka wspomnień...*, s. 32. Zob. też: A.Wrzosek: *Leon Padlewski zasłużony bakteriolog polski (1870-1943)*. „Polski Tygodnik Lekarski” 1948, R. III, s. 833-839.

Chabarowski nad Amurem. Drogą morską przez Nagasaki w Japonii i Władywostok przybył tam 13 sierpnia tegoż roku i niemal natychmiast objął swoje obowiązki. Na polecenie miejscowego generał-gubernatora Grodekowa przyjął dodatkowo funkcję naczelnego lekarza Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia i Szpitala Czerwonego Krzyża; pracował także jako lekarz szkolny. Podczas siedmioletniej pracy w szpitalu chabarowskim otrzymał trzykrotnie drukowane w formie rozkazów dziennych wojskowego sztabu okręgowego podziękowania „...za wzorowy porządek i należyte utrzymanie chorych”²⁰.

Owczesna kolonia polska w Chabarowsku była liczna i dobrze zorganizowana. Kardaszewicz spotkał nawet trzech zesłańców z Powstania Styczniowego. Miejscowi Polacy postanowili ze swoich składek zbudować własny kościół. Kardaszewicz należał do komitetu jego budowy. Uroczyste poświęcenie kościoła odbyło się 1 maja 1905 r. Parafię objął zesłaniec, ksiądz Stanisław Ławrynowicz²¹.

Po zakończeniu wojny rosyjsko-japońskiej Kardaszewicz rozpoczął starania o powrót do Europy. Otrzymał półroczny urlop, wyjechał do Petersburga, gdzie w Głównym Zarządzie Wojenno-Medycznym uzyskał przeniesienie do Bender nad Dniestrem w Besarabii. Przybył tam 2 stycznia 1907 r., obejmując obowiązki naczelnego lekarza w szpitalu wojskowym. Pozostawał na tym stanowisku przez ponad 10 następnych lat²².

W marcu 1917 r. kilkuset miejscowych Polaków i uchodźców wojennych z Królestwa Polskiego utworzyło w Benderach organizację „Dom Polski”. Kardaszewicza wybrano prezesem tej organizacji. Jego staraniem powstał dom klubowy z biblioteką i czytelnią. Ta działalność Kardaszewicza trwała jednak krótko, bowiem już w końcu kwietnia 1917 r. otrzymał nominację na stanowisko lekarza naczelnego Korpusu Komunikacji Wojennych na froncie rumuńskim i wyjechał do Odessy, gdzie mieścił się sztab tej formacji. Burzliwe wydarzenia lat 1917-1918 powodowały kilkakrotne zmiany władzy w mieście. Po jej przejściowym zdobyciu przez bolszewików w lutym 1918 r. Kardaszewicza przydzielono tymczasowo do Okręgowego Zarządu Wojenno-Medycznego, jednakże już w połowie

20 K.Kardaszewicz: *Kilka wspomnień...*, s. 41.

21 Tamże, s. 39-40.

22 Tamże, s. 40-42.

kwietnia otrzymał dymisję. Czynny od początku pobytu w Odessie w Związku Wojskowych Polaków, wstąpił do formującego się tam oddziału polskiego dowodzonego przez kapitana Stanisława Skrzyńskiego. Oddział ten liczył około 1500 żołnierzy i oficerów, a Kardaszewicz pełnił w nim funkcję szefa sanitarnego²³.

„Skończyło się na tym, że wskutek tajnych knowań Niemców, Austriaków i Ukraińców oddział ten 20 kwietnia (1918 r.) został zlikwidowany dobrowolnie, aby nie wpaść w ręce dywizji węgierskiej, która miała rozkaz rozbicia oddziału w czasie przewożenia go koleją na Podole”²⁴.

W tydzień po rozwiązaniu oddziału odeskiego Kardaszewicz wyjechał przez Kijów do Bobrujska, do I korpusu Polskiego generała Józefa Dobrowora-Muśnickiego. Dotarł tam 4 maja, a po kilku dniach wysłany został do Rohaczewa nad Dnieprem, mianowany naczelnym lekarzem lazaretu 3 dywizji strzelców generała Wacława Iwaszkiewicza²⁵. 2 lipca 1918 r. oddziały I Korpusu opuściły Bobrujsk i w eskorcie wojsk niemieckich przewiezione zostały do Warszawy. Dzień 5 lipca 1918 r. oznaczał dla Kardaszewicza zakończenie służby wojskowej poza krajem. Osiadł na stałe w Warszawie i sprowadził z Rosji rodzinę. 1 września 1918 r. rozpoczął pracę referenta w Sekcji Opieki wchodzącej w skład Komisji Wojskowej kierowanej przez księcia Franciszka Radziwiłła i pułkownika Mariana Żegotę-Januszajtisa²⁶. Na mocy dekretu Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego 21 sierpnia 1919 r. został przeniesiony do rezerwy jako generał-podporucznik²⁷.

Z chwilą przejścia do rezerwy Kardaszewicz nie zaprzestał działalności lekarskiej i wojskowej. Podczas reorganizacji Wojskowej Rady Sanitarnej, przekształconej w Wojskowy Instytut Sanitarny, jej ustępujący prezes, pułkownik prof. dr med. Zdzisław Dmochowski, powierzył Kardaszewi-

23 Tamże, s. 46-48; H. Bagiński: *Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920*. Warszawa 1921, s. 405.; M. Wrzosek: *Polskie korpusy wojskowe w Rosji w latach 1917-1918*. Warszawa 1969, s. 192.

24 K. Kardaszewicz: *Kilka wspomnień...*, s. 48; M. Wrzosek: dz. cyt., s. 310.

25 K. Kardaszewicz: *Kilka wspomnień...*, s. 48; zob. też: A. Konopka: *Od urzędnika wojskowego do oficera służby zdrowia (lekarze I Korpusu Polskiego w Rosji, 1917-1918)*. „Lekarz Wojskowy” 1989, R. 65, s. 257-262; tenże: *Personel lekarski I Korpusu Polskiego (1917-1918)*. „Zeszyty Naukowe Filii UW w Białymstoku”, 1989, z. 66, „Humanistyka” T. XII (Dział H — Prace Historyczne), s. 145.

26 K. Kardaszewicz: *Kilka wspomnień...*, s. 48-49; B. Woszczyński: *Ministerstwo Spraw Wojskowych 1918-1921. Zarys organizacji i działalności*. Warszawa 1972, s. 32 i 34-35.

27 K. Kardaszewicz: *Kilka wspomnień...*, s. 49.

czowi w dniu 1 czerwca 1921 r. stanowisko bibliotekarza Instytutu (biblioteka mieściła się w warszawskim Zamku Ujazdowskim)²⁸.

Kardaszewicz posiadał liczne wysokie odznaczenia wojskowe. Jeszcze podczas służby w armii rosyjskiej otrzymał m.in. Wielką Wstęgę z Gwiazdą Rycerskiego Orderu Św. Jerzego I klasy. W Polsce Niepodległej nadano mu Krzyż Walecznych, Medal Niepodległości, Złoty Krzyż Zasługi i kilka innych odznaczeń. Na uwagę zasługuje zdanie zapisane przez Kardaszewicza w kwestionariuszu osobowym z 1929 r. Po wymienieniu posiadanych odznaczeń rosyjskich oświadczył: „O pozwolenie ich noszenia władz Państwa Polskiego nie prosiłem”²⁹. 31 grudnia 1924 r., po czterdziestu z górą latach nieprzerwanej służby wojskowej, został zwolniony na emeryturę, z prawem noszenia munduru generała brygady Wojska Polskiego³⁰.

W latach późniejszych Kardaszewicz zajmował się głównie działalnością bibliotekarską. Od stycznia 1925 r., pracując bezinteresownie, porządkował zbiory rękopisów i starodruków w Bibliotece Publicznej Miasta Stołecznego Warszawy. W ciągu kilku lat zinwentaryzował i skatalogował (we współpracy z Zofią Łączyńską) cały zasób starych druków; sporządził ponadto inwentarz kartkowy rękopisów Biblioteki, obejmujący ponad 80 % zbiorów. Od 1931 r. kierował Działem Rękopisów i Starych Druków Biblioteki. Działalność bibliotekarstwa Kardaszewicza dobiegła końca 15 maja 1938 r. Za bezinteresowną pracę i nieszczerdzenie zabiegów w zdobywaniu środków materialnych na rzecz Biblioteki wyrażono mu w 1925 r. specjalne podziękowanie³¹. Po 1925 r. Kardaszewicz najprawdopodobniej nie trudnił się już praktyką lekarską, bowiem jego nazwisko figuruje tylko w *Urzędowym Spisie Lekarzy z 1924/25 r.*³². Następny taki spis z 1926/27 r. oraz *Roczniki Lekarskie Rzeczypospolitej Polskiej z lat 1934/35, 1935 i 1938* nazwiska Kardaszewicza już nie wymieniają.

28 Tamże, s. 49.

29 CAW,teczka personalna Kazimierza Kardaszewicza.

30 „Dziennik Personalny MSWojsk.”, 1924, R. V, s. 670. Ani wspomnienia Kardaszewicza, ani materiały archiwalne nie zawierają informacji o wcześniejszych awansach na kolejne stopnie wojskowe. Można przypuszczać, iż następowały one w zwykłym dla armii rosyjskiej porządku służbowym.

31 I.Gawinkowa: *Biblioteka Publiczna w latach 1928-1939*. W: *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie* (pod red. St.Tazbira). Warszawa 1961, s. 539; M.Bzowska: *Biblioteka Publiczna 1914-1928*. Tamże, s. 555.

32 *Urzędowy Spis Lekarzy uprawnionych do wykonywania praktyki lekarskiej oraz aptek w Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 1924/25, s. 241.

W latach 1923-1937 Kardaszewicz opublikował kilka prac bibliograficznych. Były to: *O bibliografii lekarskiej*; *Wykaz druków lekarskich XV, XVI i XVII w. znajdujących się w Bibliotece Publicznej M. Stoł. Warszawy*; *Wykaz druków XV, XVI i XVII w. znajdujących się w Bibliotece Publicznej Miasta Stołecznego Warszawy* i *Wykaz rękopisów oraz niektórych druków osobliwych („rara et curiosa”) znajdujących się w księgozbiorze śp. hr. Jakuba Potockiego*³³.

Praca bibliotekarska sprzyjała zainteresowaniom literackim i historycznym Kardaszewicza. Już w 1921 r. wydał dla młodzieży podręcznik do nauki języka angielskiego, w formie komentarza do utworu Karola Dickensa *A Christmas Carol*³⁴. Zawierał on tekst angielski wraz z objaśnieniami i słownikiem. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zaleciło ją do użytku szkolnego w latach dwudziestych, a zalecenie to zostało powtórzone przez Ministerstwo Oświaty w roku 1947. Ogłosił także szereg prac o tematyce historyczno-medycznej na łamach „Lekarza Wojskowego” oraz „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” w latach 1922-1926. W 1929 r. w poznańskich „Nowinach Lekarskich” ukazało się *Kilka wspomnień z przeszłości* — pisany w latach 1926-1927 pamiętnik, obejmujący wydarzenia do końca 1924 r.³⁵. Pozostaje on do dzisiaj, obok szczupłej teczki personalnej w Centralnym Archiwum Wojskowym, podstawowym źródłem do biografii Kardaszewicza. Dalsza część pamiętnika, przygotowana już do druku, spłonęła niestety wraz z innymi nieopublikowanymi pracami i biblioteką podczas Powstania Warszawskiego³⁶.

Obok zajęć lekarskich, wojskowych, bibliotekarskich i literackich, Kardaszewicz interesował się matematyką, astronomią, sztuką, teorią

33 I. Kaszubska: *Kazimierz Kardaszewicz...*, „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej”, 1964, T. XIII, s. 809-810 (spis prac). Spis ten nie jest dokładny. Zob. też krytyczną recenzję pracy Kardaszewicza *Wykaz druków XV, XVI i XVII w....* dokonaną przez K. Piekarskiego w „Przeglądzie Bibliotecznym”, 1930, R. IV, s. 350-357.

34 Ch. Dickens: *A Christmas Carol (Pieśń Wigilijna). Tekst angielski — słownikiem, objaśnieniem zwrotów trudniejszych i krótkimi uwagami opatrzone. Na pożytek młodzieży polskiej, uczącej się po angielsku, opracował Kazimierz Kardaszewicz*. Lwów-Warszawa 1921. Powojenne wydanie tej książki, przerobione i opatrzone wstępem przez A. Prejbisza, ukazało się w Warszawie w 1949 r.

35 K. Kardaszewicz: *Kilka wspomnień...*, „Nowiny Lekarskie”, 1929, R. XLI, s. 47-50, 79-80, 110-116, 148-150 i 169-171.

36 I. Kaszubska: *Kazimierz Kardaszewicz...*, „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej”, 1964, R. XIII, s. 809.

muzyki. Był także doskonałym szachistą. Do końca długiego życia zachował znakomitą pamięć i jasność umysłu³⁷.

Lata II Wojny Światowej spędził Kardaszewicz w Warszawie. Zapewne z racji podeszłego wieku nie brał udziału w konspiracji ani też nie był czynny zawodowo jako lekarz. Po Powstaniu Warszawskim został przymusowo wysiedlony do Pruszkowa, gdzie mieścił się obóz przejściowy (Duląg 121) dla ewakuowanej z Warszawy ludności³⁸. Po wyzwoleniu do Warszawy już nie powrócił. Zmarł w Pruszkowie 21 kwietnia 1945 r., w wieku 90 lat. Pochowano go na miejscowym cmentarzu³⁹.

Niewiele wiadomo o stosunkach rodzinnych Kardaszewicza. W 1884 r. ożenił się ze znaną mu od dzieciństwa Rozalią Zaorską⁴⁰. Ze związku tego w latach 1885, 1887 i 1889 narodziło się trzech synów, wśród nich najmłodszy Stanisław (ur. 4 sierpnia 1889 r. w Korcu na Wołyniu), oficer polskich formacji wschodnich, działacz niepodległościowy, uczestnik wojny 1920 r., odznaczony Krzyżem Virtuti Militari V klasy i Krzyżem Niepodległości. Stanisław Kardaszewicz, internowany w 1939 r. w obozie w Kozielsku, zginął jako major Wojska Polskiego wiosną 1940 r. w Lesie Katyńskim (nazwisko na liście NKWD z 27 kwietnia 1940 r.)⁴¹.

37 Tamże, s. 807.

38 Tamże, s. 809. Zob. też: K.Drescher: *Komisja lekarska obozu przejściowego w Pruszkowie w czasie Powstania Warszawskiego*. „Archiwum Historii Medycyny” 1968, T. XXXI, s. 271-281; E.Kołodziejczyk: *Tryptyk warszawski. Wypędzenie — Duląg 121 — Tułaczka*. Warszawa 1984, s. 77-159 i 168-188; H.Krzyczkowski: *W cieniu Warszawy. Pruszków w latach okupacji hitlerowskiej*. Warszawa 1986, s. 166-190.

39 I.Kaszuńska: *Kazimierz Kardaszewicz...*, „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej” 1964, R. XIII, s. 809.

40 K.Kardaszewicz: *Kilka wspomnień...*, s. 19.

41 „Rocznik Oficerski”, 1928. Warszawa 1928, s. 195; *Lista katyńska. Jeńcy obozów Kozielsk-Ostaszków-Starobielsk zaginieli w Rosji Sowieckiej*. Opr. A.Moszyński. Londyn 1982, s. 84; T.Kryśka-Karski: *Materiały do Historii Wojska Polskiego*. Nr 5-6, Londyn 1983, s. 11, poz. 4283; J.Sniłko-Rzeszut: *Stanisław Kardaszewicz. Promemoria*. „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1992, R. XXXVII, s. 469-470.

